

*Л. М. Турбекова,
қылмыстық іс жүргізу кафедрасының оқытушысы, полиция майоры
(Қазақстан Республикасының ПМ М. Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институты)*

ЭКСТРЕМИЗМ МЕН ТЕРРОРИЗМГЕ ҚАРСЫ ТҰРУДАҒЫ ДӘСТҮРЛІ ДІНДЕРДІҢ МҮМКІНДІКТЕРІ

2011 жылға дейін Қазақстан діни пиғылдағы экстремизм мен терроризмнің шу тудырарлық көріністерінен аулақ болып келді. Бірақ біздің айналамызда мұндай актілер болды және аз болған жоқ. Бұл саладағы сыртқы ықпалдың әлеуеті болып келді және ол жоғары күйінде қалып отыр. Оған қоса, әлеуметтік-саяси және әлеуметтік-экономикалық салаларда ішкі қазақстандық мәселелер баршылық. Қомақты деңгейде мәдениет, әсіресе дәстүрлі мәдениет бұзылды, руханилық пен адамгершілік деңгейі құлдырады. Осының бәрі жинақтала келе радикалды топтар тарапынан құқық бұзушылық көріністерін Қазақстан Республикасында да мүмкін етті. Бұл әрекеттерге діннің қаншалықты тартылғаны — басы ашық мәселе.

Экстремистер өздерін «таза исламның» жақтастары ретінде көрсетеді, бірақ олар оның идеологиясымен, тіпті ханафилік мазхаб пен салафи арасындағы догматтық айырмашылықтармен таныстығы екіталай. «Исламнан шыққан экстремистердің» ең кең таралған дәлелі — Қазақстан мұсылмандарының басым көпшілігінің исламды ұстанудағы жалғандық сипаты оларға теракт жасауға құқық бермейді. Сондықтан бұл жердегі діни дәлел ойдан шығарылған.

Әлеуметтік әділеттік үшін күрес — террорлық актілерді ақтаудың екінші кең таралған дәлелі, бейбіт халықтың арасында құрбандықтар болмауы тиіс және терактілер мұндай күрестің құралы емес. Террорлық актілерге ұласқан қарсылықтың интегративті сипаты діни риторикаға жүгінуге мүмкіндік береді, бірақ ол да жасанды. Дін терроризмді тудыра алмайды, қайта керісінше: ол көнбістікке, саяси бағыныштылыққа, мемлекетпен әлеуметтік ынтымақтастыққа үйретеді. Дін төзімсіздіктің және тіпті озбырлықтың жалғыз формасын ғана мойындайды — өз күнәларына деген төзімсіздік. Алайда, лаңкестер мен содырлар дінді жамылғы етеді және өз әрекеттерін діни дәлелдермен негіздеуге тырысады.

Қазақстандық қоғам діни пиғылдағы экстремизм мен терроризмге мынадай бірқатар бағыттар бойынша қарсы тұруға қабілетті:

- бұл қарсы тұруды, ең болмағанда ел дамуының қазіргі кезеңінде, ұлттық қауіпсіздіктің басымдылығы ретінде қарастыру;
- күштеу және алдын алу әдістерін қосақтай отырып экстремизм және терроризммен жүйелі түрде күресу;
- бұл құбылыстарға қарсы әрекетті ғылыми-сараптамалармен күшейту;
- лаңкестер мен содырларды қоғам тарапынан қолдаудан айыру, экстремизм мен терроризм көріністеріне деген төзімсіздік атмосфераны қалыптастыру;
- терроризмге қарсы әлемдік қауымдастықпен бірігіп күресуде өзіміздің ұлттық мүддемізді ұмытпау;
- жастарды гуманизм мен патриотизмнің зайырлы ұстанымдарында тәрбиелеу, ал бұл дін ұстану бостандығына мүлдем балама бола алмайды.

Әлеуметтік мемлекет құру, яғни біздің Конституциямызда жазылғандай және «Нұр-Отан» партиясының XIV съезінде ҚР Президенті Н. Ә. Назарбаев мейлінше көп айтқан әділетті әлеуметтік құрылым идеясын жүзеге асыру. Экстремизм мен терроризмге қарсы әрекет етудің тағы да бірқатар формалары бар, бірақ біздің конференциямыздың тақырыбына сәйкес, бұл қарсы әрекеттегі дәстүрлі діндердің (бұл ұғымның шарттылығын еске алмағанда) рөліне көңіл аударамыз. Бұл бағытта діндер тікелей де, жанама жолмен әрекет ете алады. Тікелей алғанда — діндарлардың және жалпы барлық адамдардың санасына, зердесі мен ар-ожданына әсер етеді. Жанама түрде азаматтарға қамқор болу міндеті, қоғамдағы әділеттіліктің белгілі бір деңгейін сақтау, әлеуметтік бағдарламаларды іске асыру, адамдардың материалдық және рухани дамуына мүмкіндіктер беру туралы билікке ескерту арқылы ықпал етеді.

Діни пиғылдағы экстремизм мен терроризмге қарсы әрекет етудегі дәстүрлі діндердің мүмкіндігі, нақты айтқанда немен сипатталады? Менің ойымша мыналармен сипатталады:

- діни ағартушылықпен, адамдарды сенімге, жақындарына деген сүйіспеншілікке тәрбиелеумен, адам өмірінің шартсыз құндылығын түсінумен, қоғамды адамгершілікке тәрбиелеумен;
- діндарлардың экстремизмге идеялық қарсы тұруын талап етумен;
- өз ізбасарларына экстремист болуға тыйым салумен;
- содырлықтың Құдайға, Аллаһқа деген сеніммен үйлеспейтіндігін күнделікті сенімді түрде дәлелдеумен;
- әділеттілік идеясын діни негіздеумен және бұл идеяны дінде жүзеге асырумен;
- мемлекетпен бірлесе отырып әлеуметтік қызметті белсенділендірумен;
- кеудесін кек пен өкініш кернеп, теракті жасауға дайын адамдарды жұмсартумен. Маңыздысы, экстремизм мен терроризмге қарсы әрекеттегі дәстүрлі діндердің істей алатыны — бұл бейбітшілік, халық, билік туралы дұға оқу.

Экстремизм мен терроризмге қарсы әрекет етуге тек дәстүрлі діндер ғана қабілетті деу артық, оған «дәстүрлі емес» деп аталатын діндер де көмектесе алады. Бұл қарсы әрекетте, бірақ тоталитарлық және экстремистік діни ұйымдардың (әрине олардың тоталитарлығы мен экстремизмі дәлелденген жағдайда) көмегінен аулақ болу керек.

Бүгінгі исламның саясилануы — бұл мүлдем діни емес, саяси жоба. Оған дәл осылай саяси жоба ретінде қарау керек, яғни билікті атқарудың тарихи тұрғыда игерілген формаларын қайта тірілту кімге және қандай мақсатта керек болғанын анықтау қажет. Бүкіләлемдік халифат идеясы бүгін өмір сүруге қабілетсіз, бірақ ол идея жүзеге асырылуды мақсат тұтпайтын да тәрізді. Ол идея барынша кең саяси кеңістікті «жаулап алу» үшін турашыл төрт халифтің дәуіріне қайта оралу талабын мейлінше бұқаралық сипатқа айналдыру мақсатында ұсынылды, бұл исламистердің қолынан келеді. Бұл, өз кезегінде, экстремизм мен терроризмге (экстремизмнің шектен шыққан формасы ретінде) деген пиғылды қоздырады. Сондықтан біздің жағдайымыздағы (Орталық Азия елдеріндегі) діни пиғылдағы терроризмге әкелетін бүкіл үдерісті былайша сипаттауға болады: ислам — исламның саясилануы — ислами идеологиялар — экстремизм — терроризм. Терроризмді исламмен байланыстыру мүлдем дұрыс емес, ислам анықтамасы бойынша ол — бейбітшілік діні, бірақ оқиғалар жоғарыда келтірілген кестемен жүргенде біз ең «соңынан» терроризмді көреміз.

Алдымызда барынша маңызды міндет тұр — дінді діни пиғылдағы терроризмнен «ажырату». Бұл міндетті шешу үшін терроризмнің діни пиғылының мүмкіншілігі жоқтығын көрсету керек, діни догматтар мен террор идеясының қосылуы мүмкін еместігін дәлелдеу қажет. Діннің бейбіт, гумандық сипатта болатыны және оның терроризммен байланысы жоқтығы туралы тезисті жауыр болғанша қайталай беруге болады, бірақ оның нәтижесі болмайды: содырлар өз әрекеттерін ақтау үшін дінге сілтеме жасап келсе, әлі де сол сілтемесін жалғастыруда. Қазақстан мұсылмандарының діни басқармасы жергілікті халыққа түсінікті тілде исламның догматикасы мен практикасынан ешқашан да исламистік топтардың құқық бұзушылық әрекеті туындамайтынын түсіндіруі тиіс. Неге радикалды уағызшылар (Құранды бұрмалай отырып) адамның санасын теракт жасауға дайын етіп шығарады да, ал «сабырлы исламның» атынан сөйлейтін имамдар Құранды ашық және дәл тәфсірлей отырып, бұл бұзылған сананы тазарта алмайды? Неге олай? Мәселе сауатсыздықта ма, әлде адамдармен жұмыс істеуді қаламауда ма? Әлде басқа бір нәрсе бар ма? Аймақтағы исламдық радикализмнің таралуымен байланысты ахуалдың соншама қауіпті көлемге ие болуы Орталық Азия елдеріндегі исламдық жетекшіліктің қабілетсіздігінің салдарынан сияқты көрінеді. Экстремизм мен терроризмге дәстүрлі діндердің қарсы әрекетіндегі осы және басқа да шаралардың (бұл тұста уақыттың шектеулілігіне байланысты қарастырылмаған) жүзеге асырылуы Орталық Азияда, оның ішінде Қазақстанда экстремистік әлеуеттің бәсеңдеуіне ықпал етеді.

Қорыта келе, біздің тақырыбымызға тікелей қатысы бар бірқатар пайымдарымызды қысқаша түрде баяндаймыз. Діни терроризмге тиімді қарсы тұру үшін діни пиғылдағы терроризмді діни пиғылды терроризмнен, қылмыскерліктен, кәдуілгі қарақшылықтан ажырата білу керек. Бұны істеу қажет, өйткені бұл әртүрлі құқыққа қарсы формалармен әрқилы, әртүрлі құралдармен күресу керек. Бүгінгі күні террористер үшін өздерін әділетсіздік үшін күрескер ретінде көрсету қолайлы әрі сәнге айналып отыр. Мұның барысында исламдық шешендік пайдаланылады. Исламның әділеттілікті талап ететіні белгілі, оның үстіне христиандықпен салыстырғанда, ислам әділеттілікті «осында және қазір» жүзеге асырылуын талап етеді. Сондықтан радикалдар әділеттілікті жүзеге асыру үшін күресу қажеттілігін «дәлелдей» отырып, Құранды бұрмалап түсіндіру-

ге ұмтылады. Қашанда мұның артында исламнан алшақ, сенімнен аулақ мақсаттар мен міндеттер тұрады. Бұл өзін ақтағанымен, қашанда қарақшылық.

Аймақ үшін ең өзекті деген мәселелердің шеңбері баяғыда-ақ сызылған: жемқорлық, әлеуметтік әділеттіліктің жоқтығы, жастар арасындағы жұмыссыздықтың орасан зор көлемі, «әлеуметтік жеделсатысының» жоқтығы, демократиялық институттардың әлсіздігі. Аталған мәселелерді шешу діни пиғылдағы экстремизм мен терроризммен күрестің ең тиімді нысаны болып табылады.

